

UDK: 338.486

Xamroyev Xalim Rozikovich

Bux.DU "Turizm va mehmonxona xo'jaligi"
kafedrası professori, i.f.n.

TURIZM PEDAGOGIKASINING FAN SIFATIDA O'ZIGA XOS JIHATLARI

Annotatsiya. Maqolada hozirgi iqtisodiyot uchun muhim sohalardan biri bo'lgan turizm ta'limning ayrim o'ziga xos jihatlari ko'rib chiqilgan, xorijiy mamlakatlarda turizm sohasidagi pedagogikani rivojlanish holati tahlil qilib chiqilgan hamda O'zbekistonda turizm pedagogikasini rivojlantirishni ayrim nazariy jihatlari keltirilgan.

Tayanch so'zlar va iboralar: Turizm pedagogikasi, aksiologik funksiya, didaktik (trening) funksiya, boshqaruv (amaliy) funksiya, rekreatsion funksiya, adaptiv funksiya, estetik funksiya, ijtimoiy makon, ta'lim aksiologiyasi, aksiologik makon, turistik ta'lim maqsadlari, turizm ta'limi tamoyillari, turizm ta'lim usullari, turizm ilmiy institutlari.

Abstract. In the article, some specific aspects of education in tourism, which is one of the important sectors for the current economy, are considered, the state of development of tourism pedagogy in foreign countries is analyzed, and some theoretical aspects of the development of tourism pedagogy in Uzbekistan are presented.

Key words and phrases: Tourism pedagogy, axiological function, didactic (training) function, management (practical) function, recreational function, adaptive function, aesthetic function, social space, educational axiology, axiological space, tourism educational goals, principles of tourism education, methods of education in tourism, scientific institutes of tourism.

Kirish.

Pedagogikaning obykti sifatida ta'lim insonning shaxsiy rivojlanishga yo'naltirilgan jarayonidir. Uni tashkil etilgan pedagogik jarayonda o'qitish, tarbiyalash, ta'lim berish uning predmeti hisoblanadi.

Yangi asrning globallashuv jarayoniga dunyo xalqlarining faol muloqoti, shu jumladan turizm ham yordam bermoqda. Zamonaviy dunyoda turizm faoliyatining rivojlanish ko'lamini, turizm pedagogikasining shaxsni tarbiyalash va turizm mutaxassislarini tayyorlashda amaliy faoliyat sohasi sifatida rivojlanishi va shakllanishini dolzarblashtiradi.

Har bir davlatning iqtisodiy va madaniy salohiyati bir jihatdan turizm industriyasining holatiga bog'liqdir. Davlat turistik ta'lim va pedagogik paradigmani rivojlantirishdan manfaatdor. Ta'limda hamda tarbiyada shaxsiy manfaatlar va jamiyat manfaatlariga yo'naltirilganlikni uzviy ravishda uyg'unlashtirish, yoshlarni individualizm va kollektivizmning haddan tashqari holatlaridan qochib, hayotiy to'g'ri maqsadlarni tanlashga yo'naltirish kerak. Turizm amaliyoti haqida turizm prakseologiyasi tushuncha bersa, turizm pedagogikasi esa turizm mutaxassislarini kasbiy tayyorlash muammolarini hal qiladi.

Tadqiqotning metodologik asosi.

Maqolada ilmiy abstraksiyalash, tizimli yondashuv, analiz va sintez, mantiqiy va solishtirma tahlil, ko'p omilli regressiya, induksiya va deduksiya, statistic tahlil taqqoslash usullaridan foydalanilgan. Bundan tashqari, mumtoz va zamonaviy olimlarning turizm pedagogikasiga taaluqli kontsepsiyalar va gipotezalar ko'rib chiqilgan.

Tadqiqotda jahonda turizm ta'limi sohasida faoliyat yuritayotgan tashkilotlarni taqqoslash, guruhlash va tanlanma kuzatuv usullari asosida mantiqiy fikrlash orqali xulosalar qilingan.

Mavzuga oid adabiyotlar taxlili.

Turizm pedagogikasi quyidagi olimlarning ilmiy asarlarida o'rganilgan: jumladan, xorij olimlari B.Mansfield, G.Sagach, V. Pazenok, N.Nichkalo, I.Zyazyun, V.Kremen, V.Fedorchenko va boshqalarning asarlarida turizmning pedagogik jihatlarini o'rganishda turizm pedagogikasi predmetini aniqlash zarurligi e'tirof etilgan [1, 2, 8, 9, 10, 12, 16, 27, 28, 29]. Turizm pedagogikasining tadqiqot predmeti, bir tomondan, ta'lim to'plangan qadriyatlarni uzatishning samarali vositasi sifatida, shuningdek, turizm bilan shug'ullanish jarayonida shaxs xususiyatlarini maqsadli o'zgartirish, madaniy va tabiiy meros haqidagi tushunchalarni kengaytirishdan iborat. Ikkinchi tomondan, turizm ta'limining pedagogik tizimi kasbiy bilimlarni yangi avlodlarga etkazish vositasi sifatida, turizm faoliyati jarayonida ko'nikmalarni shakllantirishdir [4, 6, 7].

Rus olimlardan V. Kvartalnov, B.Gershunskiy, S. Batishchev, V. Bepalko, A. Ostapts-Sveshnikov, V. Kraevskiy. V. Suxomlinskiy va boshqalarning asarlarida turizm pedagogikasining turli aspektlari yoritilgan. XX asrning 60-80-yillarida sovet pedagogikasi yoshlar, shuningdek, professional turistik dunyo o'rtasidagi kognitiv va tarbiyaviy ommaviy muloqot shakllarining ijtimoiy foydali ahamiyati muammosini faol ravishda o'rganib chiqdi. Yu.Babanskiy, V.Zagvyazinskiylarning asarlari o'quv jarayonini tashkil etish metodikasi va didaktikasi masalalariga bag'ishlangan; umumiy va kasbiy pedagogika bo'yicha - S. Batishchev, V. Bepalko, A. Ostapts-Sveshnikov, V. Kraevskiy. V. Suxomlinskiy va A. Georgievskayaning nashrlari umumiy va amaliy pedagogika sohasidagi tadqiqot faoliyati uchun uslubiy qo'llanma bo'ldi. V. Avanesov, V. Ageevts va V. Goncharov, I. Golovin va E. Nikitina, A. Derkach va A. Isaev, V. Joldak va boshqalarning pedagogika va psixologiya, iqtisod va sotsiologiya o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi tadqiqotlari olib borildi. Turizmologiyaning nazariy asoslari N. Ananiev, P. Zachinyaev va N. Falkovich, V. Preobrajenskiy, L. Xodorkov, A. Abukova, Yu. Sokolov, P. Oltaks, V. Kotlyarov, N. Nichkalo, I. Zorin, I. Zyazyun, V. Kvartalnov, A. Terexovalar tomonidan ishlab chiqilgan [20, 21, 22, 36, 37, 38, 39].

Ukraina olimlari N.Nichkalo, I.Zyazyun, V.Kremen [17, 32], V.Fedorchenkolarning asarlarida turizmning pedagogik jihatlarini o'rganishda turizm pedagogikasi predmetini aniqlash zarurligi e'tirof etilgan. Uning tadqiqot predmeti, bir tomondan, ta'lim to'plangan qadriyatlarni uzatishning samarali vositasi sifatida, shuningdek, turizm bilan shug'ullanish jarayonida shaxs xususiyatlarini maqsadli o'zgartirish, madaniy va tabiiy meros haqidagi tushunchalarni kengaytirishdan iborat. Ikkinchi tomondan, turizm ta'limining pedagogik tizimi kasbiy bilimlarni yangi avlodlarga etkazish vositasi sifatida, turizm faoliyati jarayonida ko'nikmalarni shakllantirishdir. Ukrain olimasi L.G. Lukyanova ham turizm pedagogikasini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan [18,19,20]. V. Pazenko boshchiligidagi Kiyev turizm, iqtisodiyot va huquq universitetining tajriba jamoasi Milliy akademianing Falsafa instituti olimlari bilan birgalikda va akademik ilmiy muassasalar bilan birgalikda turizm falsafasi kabi innovatsion umumiy uslubiy akademik fanlarni ishlab chiqdilar [36, 37], jumladan, turizm pedagogikasi [5, 11, 15, 23, 32, 33, 34] ni o'rganishdi.

Tahlil va natijalar.

Agar tarixga murojaat qilsak, asrlar davomida ta'limning shaxsga yo'naltirilgan qadriyatlari pedagogik faoliyatning gipertrofiyalangan kollektivistik konsepsiyalariga bo'ysunar edi. Ayniqsa totalitar jamiyatni boshidan kechirgan biz kabi yurtlarda bu yaqqolroq ko'rinadi. Shuni inobatga olgan holda turizm pedagogikasining ham strategik, ham taktik darajada rivojlanishi davlat, jamoat va ularning tarkibiy qismlarining birligida, ularning tizimli, integratsiyali tarzda amalga oshirishi kerak.

Hatto Arastu ham ta'lim-tarbiya davlatning muhim vazifasi bo'lib, u insonda zarur fazilatlarini shakllantirish bilan shug'ullanishi kerak, deb hisoblagan. Arastu ko'rsatgan tarbiya omillari pedagogikaning shaxsni to'g'ri shakllantirish haqidagi birinchi ilmiy ta'rif sifatida ilmiy ta'limotga asos bo'ldi. Qadimgi yunon faylasufi Suqrot inson shaxsini gumanistik pedagogikaning falsafiy asosi deb hisoblagan. Aflotun ta'kidlaganidek, davlatning o'zini-o'zi saqlab qolishining asosiy sharti fuqarolarni solihlik ruhida tarbiyalashdir. Inson esa o'rganish, ya'ni haqiqatni

etkazish bilan emas, balki uning ma'nosini mustaqil izlash bilan tarbiyalanishi kerak. Insonning eng qimmatli jihati bu haqiqatni (axloqni) ko'ra bilish va o'zini munosib tutish qobiliyatidir, deb hisoblagan.

Keyingi davrlarning olimlari inson tarbiyasi qonuniyatlarini shakllantirdilar, samarali pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqdilar va amaliyotga tadbiiq etdilar. Pedagogikaning fan sifatida shakllanish tarixi shuni ko'rsatadiki, uning paydo bo'lishi va rivojlanishi jamiyatning yangi avlodlarni hayotga tayyorgarlik ko'rishdagi obyektiv ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlari bilan belgilanadi [21, 22, 24, 25, 26].

Ta'lim pedagogika nazariyasida ikki jihatdan o'rganiladi:

a) Jamiyatning funksiyasi sifatida to'plangan qadriyatlarni yangi avlodlarga o'tkazish: bilim, axloq, ish tajribasi, mulkchilik tajribasi va milliy boyligni ko'paytirish ham uyushgan shaklda (ta'lim tizimida), ham o'tgan avlodlar tajribasini o'rganish orqali hamda atrof-muhitga oqilona ta'sir qilishni;

b) Shaxs rivojlanishini boshqarish sifatida.

Umumiy tarzda pedagogika fan sifatida shuni e'tirof etadiki, tarbiya asosan odamlarning dunyoqarashini, odob-axloqini rivojlantirish, shaxs xususiyatlari va insoniy xatti-harakatlarini shakllantirish maqsadida shaxslararo muloqot orqali amalga oshiriladi, o'rganish esa turli mavzudagi nazariy va amaliy faoliyat turlari orqali amalga oshiriladi hamda u intellektual va aqliy faoliyatga yo'naltirilgandir.

Turizm pedagogikasining o'ziga xos jihatlardan biri shuki, uning predmetini dual tarzda shakllantirish mumkin: "Turizm sohasida mutaxassisni tarbiyalash, tayyorlash va rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti" va "Turizm ta'lim va rivojlanish nazariyasi va amaliyotining xususiyatlari". Demak, turizm pedagogikasi ham turistga nisbatan tarbiyaviy, ham turizm mutaxassisiga nisbatan tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Inson turizm orqali jamiyatni, tabiatni, madaniyatni, o'zi kabi insonlar bilan muloqotni hamda o'zini o'zi anglaydi. Turizm hayotga ongli va mas'uliyatli munosabatda bo'lishni o'rgatadi, o'zining biologik, psixologik salohiyatini ro'yobga chiqarish, o'z shaxsini rivojlantirish imkonini beradi.

Shunday qilib, turizm pedagogikasi turizm vositasida ta'lim va tarbiya berish va turizm faoliyatini rivojlantirish qonuniyatlari haqidagi fandır. Turizm orqali shaxsni rivojlantirish muammosi an'anaviy pedagogika fanining diqqat - e'tibori mavzusi emas edi. Unda turizmning tarbiyaviy va sog'lomlashtirish funksiyalari, uning shaxsni rivojlantirish uchun rekreatsion, moslashuv va aksiologik imkoniyatlari, shaxsning subyektiv faoliyati e'tibordan chetda qolgan edi.

Shaxs rivojlanishining asosiy omillari ichida rivojlanib boradigan, yoshga qarab o'zgarib turadigan, yangi sifat xususiyatlariga ega bo'lgan va shaxsiy o'sishda muhim rol o'ynaydigan ijodiy turizm faoliyati alohida kasb etadi. Shaxsning shakllanishi uchun ijtimoiy tizimlarning, jumladan, turizmning ta'siri masalalari muhim ahamiyatga ega. Bunday sharoitda turizm pedagogikasi kategoriyalari alohida ahamiyatga ega.

Turizm pedagogikasini o'rganuvchilar quyidagi **asosiy kategoriyalarni** egallashlari kerak:

1. **Ta'lim.** Bu kategoriya fanni uslubiy asoslarni ishlab chiqishda etakchilik qiladi, turizm faoliyatining mazmunini ochib beradi, turizm uchun mutaxassislarni kasbiy tayyorlash, nazariyotchilar va amaliyotchilar e'tiborini turizmning ta'lim modellariga jalb qiladi. "Ta'lim" tushunchasi turli obyektiv va subyektiv omillarga bog'liq bo'lgan ko'p omilli jarayonni anglatadi. Agar obyektiv omillar sifatida mamlakatning ijtimoiy-tarixiy xususiyatlari, madaniy an'analari, ta'lim tizimi bo'lsa, ta'lim jarayoni tashkilotchilarining subyektiv shaxsiy fazilatlarini, ularning pedagogik mahorat darajasi, psixologik xususiyatlar va ta'lim jarayoni ishtirokchilarining qadriyat yo'nalishlaridir.

2. **Borliq.** U turizm tadqiqotchilarini shaxsning jismoniy, aqliy va ijtimoiy fazilatlar tashuvchisi sifatida mavjudligining obyektiv haqiqati, xarakteri, o'ziga xosligi, boyligi, mahsuldorligi va konstruktivligiga e'tibor qaratadi, ya'ni "borliq, dunyo – "boshqasida" muammosini o'rganishga urg'u beradi". Ushbu toifa kontekstida turizm tushunchalari, turlari va

shakllari alohida ahamiyatga ega bo'lib, "turizmda bo'lish" ning turli xil xususiyatlarni to'ldirish darajasi va murakkabligini tasdiqlaydi.

3. **Ong.** U turizmda shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega: voqelikning manfaatdor rivojlanishi, boshqa dunyoga, odamlarga, o'z shaxsiga ongli munosabatni shakllantirish qobiliyatidir.

4. **Faoliyatlar.** Insonning chet el madaniyati bilan o'zaro munosabatda bo'lishni, unga maqsadli ta'sir ko'rsatishni, insonning ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini dolzarblashtiradi. Turizm pedagogikasi kontekstida shaxsning madaniy va ijodiy faoliyati muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy turizmning turli dasturlarini ishlab chiqishda tadqiqotchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatadi, turli yoshdagi guruhlarining ustuvorliklarini bilishga ko'maklashadi.

5. **Qiymat.** Ushbu kategoriya turizm pedagogikasining nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqishda etakchi o'rinlardan birini egallaydi, chunki turizmda shaxsni rivojlantirishning axloqiy va qadriyat jihatlari turizmning global axloq kodeksi, xalqaro qonunlar va aktlar tomonidan tan olingan. Demak, nazariyotchilar va amaliyotchilar afzalliklarni tanlashda qadriyat yo'nalishlari, turistning "tabiat – madaniyat – boshqa shaxs" tizimiga qulay va noqulay munosabatlari muammosiga ko'proq e'tibor qaratishlari kerak.

6. **Maqsad va natija.** Ushbu kategoriya turizm pedagogikasi kontekstida turizm tashkilotchilari nimaga intilayotganini, ular yakuniy natijani baholash mezonini deb biladigan narsalar bilan uyg'unlashtirish zarurligini bildiradi. Maqsad - tabiatga, madaniyatga, odamlarga nisbatan mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishga, xorijiy madaniyatda axloqiy jihatdan faollikni ko'rsatishga qodir bo'lgan shaxsni shakllashtirishda ekanligidir. Natijada shaxsning rivojlanishi, dunyoga bo'lgan qadriyat munosabatlari tizimi takomillashidan iborat.

Boshqa fanlarda bo'lgani kabi turizm pedagogikasining uslubiy asoslarini ishlab chiqishda asosiy unsurlar: maqsadlar, vazifalar, funksiyalar va asosiy kategoriyalar bilan asoslash kerak. Turizm ta'limi va o'qitishning uslubiy asoslarini o'rganish quyidagi yo'nalishlarni nazariy asoslash va amaliy amalga oshirishni nazarda tutadi:

- Pedagogik jarayonni insonparvarlashtirish;
- O'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish;
- Turizm uchun kadrlar tayyorlashda yuqori malakali mutaxassislarining ishtiroki;
- Turizm ta'limi mazmunini rivojlantirish va takomillashtirish;
- Sohada kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy ta'minlash.

Turizm pedagogikasi oldida turgan tashqi (ekzogen) vazifalar majmuasi, birinchi navbatda uning funksiyalari bilan belgilanadi. Aynan ular ijtimoiy tizimni va turizmning jamiyatdagi o'rnini shakllantiradilar. Turizm pedagogikasining esa quyidagi **asosiy funksiyalari** ajratiladi:

- Aksiologik (metafunksiya);
- Ijtimoiy va dam olish;
- Didaktik (trening);
- Boshqaruv (amaliy) [13,14].

Turizm pedagogikasining eng muhim, ustuvorlik funksiyasi - **aksiologik funksiyasi** (metafunksiyasi) sanaladi, u turizmning qadriyatlar zanjiridagi o'rnini aniqlash imkonini beradi. Turizmning ko'plab aksiologik talqinlari mavjud. Ularning aksariyati pedagogik chegaralardan tashqariga chiqib, keng ijtimoiy-madaniy ma'noga ega: turizm tinchlik elchisi (BJTT); turizm - dunyoning atributi (V. Kvartalnov); turizm - tinchlik va mintaqaviy rivojlanish maqsadlari uchun (YUNESKO) va boshqalar.

Ushbu fanning maqsadli modeli uchta komponentni aks ettiradi: **shaxs** - aksiologik makonning pedagogik va turizm vektorlarining **maqsadi** - shaxsning maksimal mumkin bo'lgan rivojlanishiga erishish **shartlari** va **vositalari**.

Pedagogikadagi mutaxassislar o'rtasidagi bog'liqlik, yaratilgan, yoki obyektiv ravishda mavjud sharoitlar va erishilgan natijalar sifatida talqin qilinadi. Natijalar esa ta'lim, tarbiya, o'ziga xos parametrlarda shaxsiy rivojlanishdir. Pedagogika fani ushbu aloqalarni **baholashning asosiy mezonlarini** ko'rib chiqadi:

- 1) Xolislik - har qanday sharoitdan mustaqillik;

- 2) Yaxlitlik - birgalikda kerakli natijalarni ta'minlaydigan omillarning majburiy to'plami;
- 3) Umumiylik - har qanday tajribadan foydalanish va takrorlash imkoniyati;
- 4) Takrorlanuvchanlik - o'xshash vaziyatlarda rivojlanish qobiliyati.

Axloqiy me'yorlar va qadriyatlarining turizm bilan o'zaro bog'liqligi muammosi bugungi kunda globallashuv sharoitida ayniqsa dolzarbdir.

Turizm axloqiy-qiyamatli yo'nalishlar va ularni birlashtirish shakllarini izlash o'rnatilgan axloqiy tizimlarning yo'q qilinishi bilan bog'liq. Bu izlanishlar nafaqat ta'limning umumiy aksiologiyasiga, balki muayyan faoliyatning aksiologik jihatlariga, xususan, turizm ta'limiga ham qiziqishni oshiradi. Aksiologik va axloqiy muammolar ta'lim uchun mutlaqo yangi hodisa emas, lekin ular birinchi navbatda, zamonaviy ta'lim nazariyasi va amaliyotiga xos bo'lgan o'ziga xos xususiyatni ifodalaydi, bunda qiymat mulohazalari to'g'risidagi bahslar ancha keskinlashdi.

Yana shuni ta'kidlash joizki, turistik ta'lim ikki tomonlama vazifani bajaradi: u turistni har tomonlama ajratib oladi va begona madaniy hayot sharoitida shaxsning tolerant tafakkurini shakllantiradi. Uning nazariy mulohaza yuritishni talab qiladigan muammolaridan biri turizm bilan birgalikda axloqiy me'yorlarni shakllantirishdir. Ba'zida axloqiy tizimlar vayron bo'ladi, shuning uchun muayyan faoliyatda, xususan, turizm ta'limida yangi aksiologik o'lchovlarni ishlab chiqish kerak.

Jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida doimiy ravishda hayot, sog'liq, ta'lim, go'zallik, sevgi, ijod kabi qadriyatlar mavjud bo'lgan. Ular insonparvarlik tamoyilini o'z ichiga oladi va shuning uchun jahon tarixi amaliyotida sinovdan o'tgan. Biroq, pedagogik qadriyatlar o'z-o'zidan tasdiqlanmaydi, balki jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy munosabatlarga bog'liq. Binobarin, turizm pedagogikasining ajralmas funksiyalari ijtimoiy-siyosiy funksiyadir. Ular shaxsni ijtimoiy shakllantirish maqsadida maktab, oila, atrof-muhit, ish faoliyati, do'stona muhit, ijtimoiy institutlar va ommaviy axborot vositalari yordamida mustahkamlanishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, **ijtimoiy makon** shaxsni shakllantirish muhiti sifatida qaraladi. Ijtimoiy makonning uyushgan va spontan (tartibsiz, stixiyali) turlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Sotsiologlar ularning o'zaro bog'liqligi va muqobilligini ta'kidlaydilar: uyushgan ijtimoiy makon zonasi qanchalik tor bo'lsa, spontan ijtimoiy makon zonasi shunchalik keng bo'ladi.

Uyushtirilgan ijtimoiy makon shaxsning ijobiy dinamikasini rivojlantirishga, bo'sh vaqtdan unumli foydalanishga yordam beradi. U klublar, sport maktablari, stadionlar, badiiy havaskorlik faoliyati, ijod va madaniyat uylari, turistik muassasalar, sayohatlar va marshrutlar tomonidan shakllantiriladi, demak turistik makon uyushgan ijtimoiy makon strukturasi muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O'z-o'zidan paydo bo'ladigan ijtimoiy makon - bu uyushmagan shaklda shaxsga ta'sir qiladigan, ba'zan unchalik ijobiy bo'lmagan muhitning bir qismi.

Turizm pedagogikasida dasdlabki kategoriyalardan - "estetik" kategoriyalar o'ta muhim bo'lib, ular obyektiv voqelik hodisalariga ham, san'at asarlariga ham mavjud, ular turizm faoliyati jarayonida ham bo'lishadi. Bunday **estetik kategoriyalar** qatoriga quyidagilarni sanash mumkin: **chiroyli, fojiali, kulgili, baland, past**. Ekskursiyalar davomida turizm pedagogikasida estetik kategoriyalar alohida ahamiyatga ega. Estetik tuyg'ular, ijodiy tabiat, sayyoh tasavvurining rivojlanishiga ta'sir qiladi, stereotipik fikrlashni engishga, dunyoni konstruktiv o'zgartirish imkoniyatlarini amalga oshirishga yordam beradi.

Turizm ijtimoiy makonni kengaytirishda, klublar, sport majmualari, san'at uylari, tabiiy va madaniy meros obyektlarini o'z ko'lamiga jalb qilishda multiplikativ rol o'ynaydi. Shuning uchun, **ijtimoiy multiplikativ funksiyani** rivojlantirish turizm pedagogikasining muhim vazifalaridan biridir.

Turizm pedagogikasining **rekreatsion funksiyasi** nafaqat sog'liqni tiklashga, balki insonning jismoniy, intellektual va hissiy kuchlarini rivojlantirishga yordam beradigan kuchli faoliyatni o'z ichiga oladi.

Mutaxassislar odamning tabiiy va ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlarga moslashish darajasining pasayishini, ba'zi hollarda esa butunlay pasayib ketishini qayd etadilar. Bunday sharoitda turizmning adaptiv roli juda muhim bo'lib, u insonning jismoniy, psixologik va intellektual

moslashuvining samarali mexanizmlari va vositalarini taklif qiladi. Shuning uchun turizm pedagogikasi o'zining **adaptiv funksiyasini** rivojlantirishi kerak.

Jozibadorlik (jozibalilik, qiziquvchanlik) nafaqat odamni yangilashi, balki yangi sayohatlarga qiziqish uyg'otishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, pedagogikada turizm va ekskursiyaning imkoniyatlari cheksiz, va juda kam o'rganilgan.

Ushbu fanning **tarbiyaviy (didaktik) funksiyasi** bir qator muammolarni hal qilishni talab qiladi: bu fanni etarli miqdordagi raqobatbardosh turizm mutaxassislarini tayyorlash bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy buyurtmani bajarish uchun, kim, qanday, qayerda va qachon o'qitishi kerak. Didaktik vazifalar qatoriga professional turizm ta'limi bo'yicha mahalliy va xorijiy tajribani o'rganish, umumlashtirish va amaliyotga joriy etish kiradi.

Turizm pedagogikasining muhim yo'nalishi turizm ta'limi mazmunini rivojlantirishdir. Mavjud ta'lim paradigmalarida ta'lim mazmuni, odatda, o'quv material bilan belgilanadi. O'quv materialining hujjatli tashuvchilari o'quv rejasi, dasturlari, darsliklari, o'quv qo'llanmalari, turli ko'rgazmali qurollar, EHM dasturlarining mazmuni va tarkibiy qismlari, masofaviy (telekommunikatsiya) ta'lim turlaridir. Biroq, keying paytlarda B.Gershunskiy ta'kidlaganidek, asosan o'quvchilar ongini o'ziga tortadigan, aql-zakatni ilmiy faktlar, tushunchalar, kategoriyalar, qoidalar, tamoyillar, nazariyalar va qonunlar bilan to'ldirishga intiladigan sof o'quv konsepsiyasi ishlamay qoldi [21, 25, 26]. Uning o'rnini shaxsni chuqur tafakkurga tayyorlash, hayot mazmunini har tomonlama anglash, o'z-o'zini anglash yo'li bilan ochib beradigan tushuncha bilan almashtirilishi zarur bo'lib qoldi.

Ta'lim jarayonida turizm industriyasining rivojlanish tendensiyalari, faktlar dinamikasi va umuman ilmiy bilimlar, istiqbolli ilmiy va texnologik kashfiyotlar, ulardan hayotda foydalanish imkoniyatlarini hisobga olishi zarur. Aytilganlar kontekstida turizm ta'limi mazmunini modernizatsiya qilish, eng avvalo, bashoratli modellarga, ilmiy-texnikaviy prognozlarni didaktik talablar bilan uyg'unlashtirish imkonini beradigan ishonchli axborot ta'minotidan foydalanishga asoslangan bo'lishi kerak.

Turizm pedagogikasi fanining rivojlanishi pedagogika va turizmning nazariy asoslarini, shuningdek turizm ta'limi, uning imkoniyatlarini tushunishdagi chuqur, paradigma o'zgarishlari bilan bog'liq. Tahlil shuni ko'rsatadiki, **turizm pedagogikasini rivojlantirishning asosiy vektorlari** quyidagilardir:

- ✚ turizm pedagogikasining kategorik-konseptual apparatini shakllantirish;
- ✚ tizim sifatida turizm pedagogikasining tarkibiy unsurlarini nazariy va uslubiy jihatdan asoslash;
- ✚ uzluksiz turizm ta'limi konsepsiyasini ishlab chiqish;
- ✚ turizm ta'limi davlat standartlarining falsafiy-paradigmatik, mazmun-mantiqiy va resurs-texnologik komponentlarini ishlab chiqish;
- ✚ turizm bozorining mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojlarini qondiradigan kasbiy faoliyatga konseptual yondashuvlar asosida mutaxassisliklar, ixtisosliklar va ularning mazmunini shakllantirish;
- ✚ turizm sohasi uchun mutaxassislar tayyorlashning o'quv-uslubiy ta'minotini rivojlantirish.

Turizm pedagogikasining **boshqaruv (amaliy) funksiyasi** turizm ta'limini boshqarishning zamonaviy institutsional tamoyillarini, ayniqsa, davlat va tarmoq ta'lim standartlari tizimini ishlab chiqishni taqazo etadi. Ushbu muammolarni hal qilish turizmning yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyati bilan bog'liq holda yangi mutaxassisliklar ochilishiga yordam berishi kerak.

Har qanday innovatsiya kabi pedagogik innovatsiya muammolarini hal etish ham dolzarbdir - ta'lim tuzilmalarini tayyorlash, tarbiyalash va boshqarishning yangi usullari, vositalari, shakllari, tizimlarini joriy etish, shuningdek, turistik infratuzilmaga ega tegishli ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarini yaratishdir. Ishlab chiqarish birliklari: o'quv firmalari, mehmonxonalar, restoranlar, sayyohlik agentliklari, animatsiya zallari va boshqalarning kadrlarga bo'lgan talabiga javob beradigan kadrlar tayyorlash zarur.

Demak, turizm pedagogikasida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish mehnat bozori ehtiyojlarini malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik innovatsiyaning barcha tarkibiy

qismlarini kapital funksiyalarini bajarishga qodir bo'lgan intellektual mahsulotga aylantirish vazifalari bilan bevosita bog'liqdir. Turizm pedagogikasining asosiy funksiyalarini darhol natija bilan o'lchab bo'lmaydi, lekin aynan u butun xalqning ma'naviyati va ma'rifiy darajasini oshirish orqali mamlakat iqtisodiyotini yangi chegaralarga olib chiqishga qodir.

Xullas, turizm ta'limi umumiy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, xalqlar va jamiyatlar o'rtasida o'zaro tushunish va hurmatni rivojlantirishga yordam beradi.

Ta'limning maqsadi - oldindan belgilangan natijalarga erishish uchun shaxsni shakllantirish, rivojlantirish va doimiy ravishda takomillashtirishdir. K.Ushinskiy "Inson – tarbiya obyekti" asarida maqsad qo'yish va tarbiyaning vazifalari belgilash muhimligini ta'kidlab o'tgan: "Bolalarning pokiza va zaif qalblarini tarbiyalashni, pedagoglarga ishonib topshirib, ularning birinchi, demak, eng chuqur xususiyatlari biz pedagogdan o'z faoliyatida qanday maqsadga erishishini so'rashga va bu savolga sifatli va qat'iy javob talab qilishga to'liq haqlimiz" [31].

Binobarin, umuman ta'limning maqsadi ilmiy dunyoqarashga ega, yuksak ma'naviy salohiyatga ega, o'zi va jamiyat manfaati yo'lida mehnat qilishga tayyor va qodir bo'lgan barkamol va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishdan iborat.

Turizm ta'limining asosiy maqsadlari Turizm kodeksi, Turizm Xartiyasi, Turizmning global axloq kodeksi kabilar xalqaro huquqiy hujjatlarda turizm faoliyatini tartibga solishning asoslari belgilangan.

Bir madaniyatning madaniy niyatlarini boshqa madaniyat tilida dialogik talqin qilish **turizm pedagogikasining asosiy vazifasi** hisoblanadi. Shu munosabat bilan matnni adekvat va madaniy tarjima qilish muammosi paydo bo'ladi. Turizm pedagogikasi uchun boshqa madaniyatni tushunish jihatlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradigan germenevtikaning ishlanmalariga murojaat qilish tavsiya etiladi.

Avvalo, o'tmishni tushunishning o'zi - matnni yaratuvchisi (gid, o'qituvchi, muzey mutaxassisi) matnni (madaniyatni) qanchalik tushunadi, sharhlaydi va shunga mos ravishda, talqin qilingan matnni turistlar qanchalik tushunadi.

Turizm ta'lim aksiologiyasining asosiy maqsadi - "begona" hayot dunyosi va madaniyatini, qadriyatlarini o'zlashtirish, "o'zgani" hurmat qilishga shaxsni yo'naltirishdir.

Turizm pedagogikasi **aksiologiyasining asosiy vazifalari** quyidagilardan iborat:

- Turizm shaxs tarbiyasining axloqiy va estetik asoslarini tushunish;
- Boshqa hayotiy dunyolar, madaniyatlar va tarixlarning qadriyat yo'nalishlari ta'sirida shaxsni tarbiyalash shartlarini aniqlash.

Turizm pedagogikasining aksiologik funksiyasi turizmni qadriyatlar ongini shakllantirish omili sifatida tushunishga yordam beradi. Aksiologik kontekstda turizm insonni tabiiy va madaniy yutuqlarga muqobil fazo-vaqt yo'llari orqali etkazishning umumiy, doimiy, qulay usuli sifatida ta'riflanadi.

Turizm pedagogikasida tashkillashtirilgan **aksiologik makondan foydalanishning zamonaviy shartlari** quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- 1) Dars variantini tanlashning to'liq erkinligi;
- 2) Darsning kasbiy asoslari (o'qituvchilarning malakasini oshirish, ilmiy-metodik ta'minotni ishlab chiqish);
- 3) Qo'shimcha ta'lim olish, yangi kasbga tayyorgarlik ko'rish imkoniyati;
- 4) Faoliyatning ijodiy xususiyati.

Zamonaviy pedagogika fanida ta'lim va tarbiyaning **estetik funksiyasini** tushunish noaniqliklarga egadir. Bir tomondan, shunday tushuncha mavjudki, uning doirasida tarbiya, tarbiya estetikasi pedagogikaning barcha funksiyalari bilan bir qatorda (I.Zyazyun, G.Sagach) ko'rib chiqiladi, ikkinchi tomondan, ayrim pedagogik tushunchalarda estetik funktsiya farqlanadi, adabiyot va san'atning obrazli - emotsional, estetik rivojlanishini tashkil etishda u asosiy bo'lib, o'ziga xos "estodidaktika" [3] sanaladi.

Pedagogikaning estetik funksiyasining mohiyatini noaniq tushunish turizm pedagogikasining estetik funksiyasini turlicha talqin qilishga olib keladi: turistning estetik afzalliklarini tarbiyalash yoki turizm sohasi uchun mutaxassislar tayyorlashning estetik tarkibiy

qismi sifatida. Turizm pedagogikasining shakllanish bosqichida turizmning tarkibiy qismi bo'lgan pedagogikaning estetik funksiyasining mohiyati shundan iboratki, turizm sayohatchining estetik g'oyalari timsoliga, uning estetik g'oyalari qondirish vositasiga aylanadi.

Turizm pedagogikasining **estetik funksiyasi** quyidagi **vazifalarni** bajaradi:

- Shaxsning bilimlarni egallash, yangilash bilan bog'liq axborot va kognitiv vazifa;
- Qiymatga yo'naltirilgan - estetik e'tiqodlarni amalga oshirish vazifasi;
- Faoliyat-irodaviy - estetik qobiliyatlarni amalga oshirish vazifasi;
- Turistning xulq-atvori va faoliyatini hissiy va me'yoriy o'z-o'zini tartibga solish modeli

bo'lgan kommunikativ vazifalardan iborat.

Turizm faoliyati amaliyotida **turizm ta'lim va tarbiya estetikasining quyidagi tarkibiy qismlarini** ajratib ko'rsatish mumkin:

○ Estetik tarbiya, uning maqsadi: shaxs estetik madaniyatining nazariy asoslarini shakllantirish;

○ Estetik o'z-o'zini tarbiyalash, uning maqsadi: shaxsning o'zini o'zi takomillashtirishdir.

Xullas, turizm pedagogikasining muhim kategoriyasi estetika sanaladi, u turizm faoliyati jarayonida o'rganiladigan obyektiv voqelik hodisalari bilan, san'at asarlari bilan bog'liq. Turizm pedagogikasi ta'limning asosiy maqsadini amalga oshiradi, uning atributi - ma'lum bir motivatsiya, subyektning natijani kutishga bo'lgan kuchli irodali munosabati, uning istagi, maqsadni amalga oshirishga intilishidir.

Umuman olganda, **turizm pedagogikasining yakuniy maqsadi** quyidagilardan iborat:

- ✚ Shaxsni axloqiy qadriyatlar bilan boyitish;
- ✚ Mutaxassisni turizmologiya bo'yicha bilimlar bilan qurollantirish va mustahkamlash;
- ✚ Insonning adaptiv qobiliyatlarini rivojlantirish.

Ta'lim maqsadini amalga oshirish jarayonida **asosiy tamoyillar**, mazmunan obyektiv, lekin shaklan subyektiv, chunki ular aniq shaxslar faoliyatida namoyon bo'ladi. "**Ta'lim tamoyillari** ta'lim qonuniyatlarining asosiy qoidalari bo'lib, ta'lim jarayonining umumiy yo'nalishini, uning mazmuni, metodikasi va tashkil etilishiga qo'yiladigan asosiy talablarni belgilaydi" [32, 33, 34, 35].

Ta'lim tamoyillari turistik yo'nalishdagi ta'lim muassasasining pedagogik jarayonida qo'llaniladi, uning asosiy maqsadi turizm industriyasi uchun mutaxassislar tayyorlash va sayyohlik nuqtai nazaridan turizm predmetiga nisbatan, boshqa madaniyatlarga ega shaxslarni rivojlanishidir. Bunday tamoyillar **turistik ta'lim maqsadlariga erishish uchun aniq tavsiyalar** sifatida tushunilishi kerak:

- Turistik faoliyat ishtirokchilarining turli munosabatlarini tartibga solish, chunki ularning mavjudligi tabiatiga ko'ra ular subyektivdir;

- Uning ichki mohiyati va mazmunini aks ettirish;

- Turizm tashkilotchilarining o'quv jarayonining ijtimoiy va amaliy yo'nalishini aniqlash;

- Bir butun sifatida tarbiya jarayonining barcha tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liqligi va mosligini aniqlash, va boshqalar;

- Turizm vositasida shaxsni tarbiyalashning etakchi tendensiyalarini tushunish;

- Tarbiyaviy faoliyatning mazmuni, usullari va shakllarini aniqlash va boshqalar.

Turizm ta'limi tamoyillari - bu turizm shaxsni tarbiyalash bo'yicha ishning maqsadi, ideallari, mazmuni, uslubi va tashkil etilishini belgilaydigan umumiy qoidalar. Bir-biri bilan chambarchas bog'langan ta'lim tamoyillari yaxlit tizimni yaratadi. Bir tamoyilni amalga oshirish boshqasini amalga oshirish bilan bog'liq. Ularning barchasi turizm faoliyatining mohiyati va asosiy xususiyatlarini aks ettiradi va shunga mos ravishda turizm sohasidagi mutaxassisga sayohatning har xil turlari va shakllarini tashkil etish va o'tkazish, turizm industriyasi uchun kadrlar tayyorlash bo'yicha aniq uslubiy, nazariy, uslubiy tavsiyalar beradi.

Turizm ta'limning asosi - bu shaxslarning o'zini-o'zi takomillashtirishga bo'lgan faolligi va qiziqishi, turizm subyektlarining doimiy o'z-o'zini tarbiyalash faoliyatini rag'batlantirish.

Turizmda tegishli ta'limning usullaridan foydalanish uni samaradorligini ta'minlaydi. Ular turizmdagi ta'lim jarayonining o'zagi bo'lgan turizm faoliyati subyektlari o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Zamonaviy samarali usullarsiz, pedagogika fanining eng so'nggi yutuqlari va ta'lim amaliyotisiz eng yaxshi maqsad va g'oyalarni amalga oshirish mumkin emas.

"Turizmda ta'lim usullari" turkumi turizm subyektlari o'rtasidagi madaniy niyatlar, me'yorlar va munosib xulq-atvor huquqlarini o'zlashtirishga, shaxsni har tomonlama rivojlantirishga, umuminsoniy, milliy fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan birgalikdagi o'zaro bog'liqlik yo'llarini bildiradi, bu turizm pedagogikasining maqsadlari bilan belgilanadi.

Turizm sohasi mutaxassislari tomonidan ta'limning tegishli usullarini tanlash turizm faoliyati ishtirokchisiga tarbiyaviy ta'sirning maqsadlari, mazmuni va xususiyatlariga, soha mutaxassisining pedagogik mahoratiga, shuningdek, turizmning o'ziga xos holatlari va sharoitlarining uslubiy jihatdan maqbul kombinatsiyasiga bog'liq. Turizm xodimlarining kasbiy malakasi mavjud amaliyot, jahon tajribasi va mehmondo'stlik standartlari bo'yicha ham umumiy, ham maxsus tayyorgarlikka bog'liq.

Turizm sohasi mutaxassislarining yuqori malakali bo'lishi uchun quyidagilar asos bo'ladi: kadrlar tayyorlash mazmunining kelajakdagi kasbiy faoliyat talablariga muvofiqligi, o'qitishning ishlab chiqarish amaliyoti bilan bog'liqligi, nazariy kurslarning amaliy fanlar bilan aloqasi, universitetda o'qish bilan birga ish joyida uzoq muddatli amaliyot o'tash.

Avvalo, **turizm globallashuv omili**, ya'ni chegaralarning ochiqligi va xalqaro savdo, aloqalar ko'lamining kengayishi hisobiga doimiy ravishda mamlakatlarning o'sib borayotgan o'zaro bog'liqligidir. Shu bilan birga, globallashuv biznes jarayonlarini, ishlab chiqarish usullarini, axborotni uzatish shakllarini standartlashtirishni va raqamli makonni kengaytirishni ta'minlaydi. Bu hodisa ham o'troq turmush tarzini yo'q qilishga yordam beradi va shu bilan birga aholining hayot istiqbollarini kengaytiradi, ayni paytda turizm xalqaro aloqalar va qadriyatlar almashinuviga yordam beradi.

Turizm jamiyatni axborotlashtirish omili sifatida ham ishlaydi. U nafaqat turizm tashkilotlari faoliyatining asoslarini belgilab beradi, balki turizmga oid ma'lumotlarni tezkor, chuqur, ko'rgazmali olish imkonini beradi. Internet orqali sayohat xizmatlarini bron qilish butun dunyo bo'ylab millionlab odamlar uchun odatiy ijtimoiy amaliyotga aylanib bormoqda.

Fan, texnika va texnologiyalarning rivojlanishi, ularni turizm sohasiga joriy etish va foydalanish turistik oqimlarning harakatchanligini oshirib, turizmning kosmik turizm kabi yangi turlarining paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Birinchi kosmik sayyohlar D. Tito va M. Shattlvortning sayohatlari asta-sekin tanish va odatiy holga aylanib borayotgan "ijtimoiy ixtiro" sifatida tasniflanishi mumkin. Potensial kosmik sayyohlar ro'yxatida allaqachon yuzdan ortiq odam bor.

Shunday qilib, turizm zamonaviy jamiyatning ijobiy globallashuvining muhim omili bo'lib, madaniyatlar qarama-qarshiligini ularning muloqotiga aylantirishga, tabiiy va madaniy merosni saqlashga hissa qo'shishga, ijtimoiy bandlikning yangi yo'nalishlarini va boshqa sohalardan ko'ra ko'proq ijtimoiy hodisalarni yaratishga, xalqlar o'rtasida o'zaro tushunish va ishonchni ta'minlash salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti shaxsning bilimligi, tajribasi va qadriyat yo'nalishlari, uning qiyinchiliklarga javob berishga tayyorligi bilan belgilanadi. Turizm mutaxassisi har tomonlama bilimli, ijodiy fikrlaydigan, keng madaniy dunyoqarashga ega shaxs bo'lishi kerak. Professional shaxs sifatida u ma'lum bir kasbiy sohada ixtisoslikni o'zgartirishga qodir bo'lishi kerak. Turizm mutaxassisining asosiy kapitali turistning xohish-istaklarini ro'yobga chiqarish, unga professional xizmat ko'rsatishdir.

Bo'lajak turizm mutaxassisi jahon va mahalliy ilmiy tafakkur yutuqlarini o'zlashtirgan, ma'naviy-axloqiy jihatdan shakllangan, fan, texnika, madaniyat va ijtimoiy hayotdagi yangiliklarga doimiy qiziqish uyg'otgan holda mustaqil faoliyat boshlashi kerak. Demak, turizm ta'limi turizm mutaxassisining shaxsiy fazilatlarini shakllantirish orqali bugun va kelajakni qurishga qaratilgan.

Turizmning **ta'limi standartlari** tizimini yaratish uchun quyidagi **vazifalar** hal etilishi kerak:

- Kadrlar tayyorlash dasturlarini amalga oshirish bo'yicha to'plangan xorijiy va mahalliy tajribani egallash, ular asosida turizm sohasi uchun oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashning moslashuvchan tizimini barpo etish;

- Oliy ta'lim dasturlarini shaxsning intellektual salohiyatini har tomonlama ochib berishga, oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisining ijtimoiy va kasbiy muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvlarni izlash hamda nostandart sharoit va vaziyatlarda qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirish;

- O'quv jarayonini tashkil etishning texnologik samaradorligini oshirish uchun shart-sharoitlarni ta'minlash;

- Kadrlar va moddiy-texnika resurslaridan oqilona foydalanish imkonini beradigan o'quv, ilmiy va ishlab chiqarish majmuasida mutaxassislarning malakasini oshirish imkoniyatlarini yaratish;

- Turizm sohasi mutaxassislarning oliy ta'lim standartlari mazmunini zamonaviy ijtimoiy va kasbiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan holda holda turizm sohasining eng so'nggi yutuqlari asosida bitiruvchilarni tayyorlashga yo'naltirish;

- Ta'lim va kasbiy dasturlarning me'yoriy mazmunida gumanitar, ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy va tabiiy, kasbiy va amaliy tayyorgarlikni o'quv fanlarining kombinatsiyalashuv tendensiyasini mustahkamlash.

Bu borada katta obro'ga ega bo'lgan Yevropa fondi eksperti B.Mansfieldning fikricha, **standartlarni ishlab chiqishning asosiy tamoyillari** quyidagilardan iborat:

- Dolzarbligi (standartlar bandlik va iqtisodiyotning joriy va istiqboldagi ehtiyojlarini qondirish uchun ishlab chiqilganligi);

- Moslashuvchanlik (standartlar o'zgaruvchan ehtiyojlarga mos ravishda moslashuvchan bo'lishi kerak);

- Vakolatlarga muvofiqligi (standartlar kompetensiyani aks ettira olishi, ya'ni sohada talab qilinadigan standartlarga muvofiq harakat qila olish qobiliyati);

- Xabardorlik va orientatsiya (standartlar barcha ishtirokchilarga foydali ma'lumotlar va tavsiyalar berish orqali "shaffoflikni" yaxshilaydi).

Turizm sohasida faoliyat olib boradigan mutaxassis turistik faoliyat va barcha turdagi turizm xizmatlari bo'yicha professional bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, tayyor raqobatbardosh dasturlarni taklif qilishi kerak. Buning uchun turizm, mehmonxona va restoran biznesi, turlarni tayyorlash, ishlab chiqish va taqdim etishning texnologik xususiyatlari, ularning tematik mazmuni xususiyatlari, shuningdek, turizm, ekologiya, arxitektura, etnografiya va boshqa sohalarni huquqiy tartibga solishni bilish talab etiladi.

Rivojlangan mamlakatlarda turizm uchun mutaxassislar tayyorlash bo'yicha katta tajriba to'plangan. Uni ijodiy o'rganish, umumlashtirish va tanqidiy tahlil qilish O'zbekistonda turizm ta'limi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Hozirgi paytda turizm ta'limi tizimida ixtisoslashtirilgan muassasalar sonini ko'payishning barqaror tendensiyasi kuzatilmoqda. Masalan, Xitoyda turizm va mehmonxona profilidagi 845 ta ta'lim muassasasi, Germaniyada turizm sohasi uchun kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha 400 ta markaz faoliyat ko'rsatmoqda.

Xorijiy mamlakatlarda turizm ta'limi tajribasini qiyosiy tahlil qilish uchun soha mutaxassislarni tayyorlash va tarbiyalash samaradorligini, sifatini belgilovchi quyidagi **asosiy parametrlarni** ko'rsatish zarur:

- ❖ Turizm ta'limi milliy ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida;
- ❖ Turizm ta'lim tizimining tuzilishi va vazifalari;
- ❖ Turizm ta'limi tizimi faoliyatining me'yoriy-huquqiy asoslari;
- ❖ Turistik ta'lim muassasalari pedagogik tizimining tuzilishi va mohiyati;
- ❖ Mutaxassislarni uzluksiz tayyorlashni tashkil etish;
- ❖ Turizm ta'limi tizimini boshqarish.

Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda oliy ta'limning ikkilik tizimlari shakllangan bo'lib, ularda universitet sektori (ko'pincha talabalar soni ustunlik qiladi) bilan bir qatorda ixtisoslashtirilgan muassasalar ham ishlaydi. Yevropa davlatlaridan Belgiya, Buyuk Britaniya, Gretsiya, Daniya, Irlandiya, Niderlandiya, Norvegiya, Germaniya, Fransiya, Shveysariya va boshqalar oliy ta'limning binar tizimiga ega.

Ingliz turizm maktabi dunyodagi eng yaxshilardan biridir. **Kornuoll kolleji** ("Cornwall College") o'zining olti darajali tizimida keng ixtisosliklarni taklif etadi. Milliy diplom dasturi va Davlat milliy kasb-hunar malakasi doirasida amaliy yoki kasbiy yo'naltirilgan ta'lim kursini tanlash mumkin. Ko'pgina Uzluksiz Ta'lim (A-level) o'quv dasturlari va barcha oliy ta'lim dasturlari Buyuk Britaniya universitetlarida yuqori darajadagi ta'lim olish imkonini beradi.

Turizm ta'limi sohasida Kornuoll kolleji turizmning turli yo'nalishlari bo'yicha bir nechta ta'lim dasturlarini taklif qiladi. Misol uchun, ekskursiya gidlarini tayyorlash dasturi ikki darajadagi treningni taklif qiladi. Birinchi darajali dastur uchinchi bosqich malakaviy yo'riqnomasi - "gidlar uchun talqin va sharh" tomonidan tayyorlanadi. Ushbu blok xalqaro malakaga ega bo'lishni, sayyohlar uchun ekskursiyalarni o'tkazishni, sayr qilishni xohlovchilar uchun mo'ljallangan.

Bu borada ma'lum darajada muvaffaqiyatga erishgan talabalar Kornuollning diqqatga sazovor joylari bo'ylab sayyohlar guruhlariga hamroh bo'lishlari mumkin. Ikkinchi darajali dastur to'rtinchi malaka bosqichi gidlarini - ko'k nishonli gidlarni tayyorlaydi. Ushbu kurs darsni qiziqarli o'qitishini, shu jumladan, Kornuollga ekskursiyalarni o'z ichiga oladi.

Kornuoll kollejida oltita dastur mavjud:

- Sayohat agentligi sertifikatini;
- "Galileo" va "Sabre" bronlash tizimlari;
- Aviachiptalar va Lufthansa chiptalari;
- Ikkinchi bosqich sayohat xizmatining milliy professional malakasi;
- Uchinchi bosqich milliy kasbiy malaka - sayohat xizmati;
- Sayohat va turizm bo'yicha milliy diplom.

Ingliz turizm va menejment maktabida besh bosqich uchun turli xil o'quv dasturlari mavjud: "kirish", "asosiylar", "oliy ta'lim to'g'risidagi milliy diplom", "oliy daraja", "aspirantura". Ular gidlar, sayyohlik agentliklarini tayyorlashga qaratilgan. Nazariy kurslar bo'lajak mutaxassisga yo'l-yo'riq ko'rsatadigan amaliy mashg'ulotlar bilan birlashtiriladi.

Irlandiya turizm mutaxassislarni tayyorlashga katta e'tibor beradi. Yaqin 10 yil ichida bu mamlakatda sayyohlar sonining ortishi kutilmoqda, shu bois kelayotganlarga xizmat ko'rsatish uchun malakali kadrlar tayyorlash faollashtirilmoqda. Dublin kolleji o'quv dasturining Shveysariya-Amerika modeli (shveysariyalik mehmondo'stlik va Amerika menejmenti tamoyillarini birlashtirgan) asosida ishlaydi.

Irlandiya oliy mehmonxona boshqaruvi maktabida ular quyidagi dasturlarni o'rganadilar: tijorat, xalqaro mehmonxona boshqaruvi, xalqaro mehmonxona boshqaruvi bo'yicha biznes kursi. O'quv jarayoni boshqa maktablarga qaraganda boshqacha tashkil etilgan: birinchi yil nazariyaga bag'ishlangan, ikkinchi yil, shu jumladan yozgi, amaliyot uchun ajratilgan, keyin nazariya yana bir yil davomida o'rganiladi va oxirgi semestrda keyin to'rtinchi kursda o'qish, yana 11 oy amaliyot.

Mehmondo'stlik bo'yicha mutaxassislarni tayyorlaydigan taniqli ta'lim muassasasi **Shveysariya mehmonxona boshqaruvi maktabidir**. Uning bitiruvchilari dunyoning turli mamlakatlaridagi mehmonxonalarda ishlaydi va ularning ba'zilar o'z bizneslarini yo'lga qo'ygan. O'quv dasturi modulli: siz bor-yo'g'i bir yil o'qib, sertifikatga ega bo'lishingiz yoki Maktabda bir necha yil qolib, magistr bo'lishingiz mumkin. Barcha biznes fanlari ingliz tilida o'qitiladi. Bu erda dunyoning turli burchaklaridan kelgan talabalar tahsil olishadi.

Shveysariyada mehmonxona va turizmni boshqarish bo'yicha o'nlab xususiy maktablar mavjud. Maktab ochish uchun davlat ruxsati talab qilinmaydi. Egasining o'zi dasturni, o'qitish darajasi va sifatini belgilaydi va amalda maktab ishonchli obro'ga ega bo'lishi kerak. Ta'lim bo'yicha federal yoki kantonal davlat komissiyasi yoki davlat yoki xususiy universitet bunday maktabni tekshirishi va akkreditatsiya qilishi mumkin.

Mehmonxona boshqaruvining birinchi maktabi bundan yuz yil oldin Shveysariyada (**Lozanna**) paydo bo'lgan. U hozir ham dunyodagi eng hurmatli maktablardan biridir. Maktab asoschisi mehmondo'stlik biznesidagi muvaffaqiyat nafaqat texnik, boshqaruv yoki kommunikativ qobiliyatlarga, balki ma'lum bir shaxs turi bilan ta'minlanishini yaxshi bilardi: ochiq, baquvvat, diplomatik, tashabbuskor, har qanday holatda ham o'zini erkin his qila oladigan shaxs. Maktabning eng asosiy an'anasi - bu shaxsning etakchilik qobiliyatini rivojlantirish va jamoada yaxshi muvofiqlashtirilgan hamkorlikni o'rgatish hisoblanadi.

O'quv rejasida akademik bilim va kasbiy amaliy tayyorgarlikni uyg'unlashtirish tamoyili o'z ifodasini topgan bo'lib, uning asosini fanlar majmuasi tashkil etadi. Talabalar mehmondo'stlik sanoatining istalgan sohasida martaba uchun tayyorlanadilar. Lozanna maktabi bitiruvchilari dunyoning 100 dan ortiq mamlakatlarida ishlaydi, eng mashhur mehmonxona kompaniyalarini boshqaradi, ularni deyarli barcha mamlakatlarda uchratish mumkin.

Lozannadagi maktab tajribasi xalqaro turizm ta'limi muassasasining ilmiy-pedagogik jarayonini kuzatish imkonini beradi. Ushbu muassasada turistik kadrlar tayyorlash tizimi quyidagi xususiyatlarga ega:

- Har qanday ijtimoiy muhitda o'zini erkin his qiladigan ochiq, baquvvat va aloqaga tayyor shaxs turiga yo'naltirilganligi;
- Bitiruvchining etakchilik va jamoada uyg'un ishlash qobiliyatlarini rivojlantirish;
- O'quv jarayonida aspirantning kasbiy faoliyatini rejalashtirish;
- Kasbiy va ixtisoslashtirilgan kurslar va fanlarni majburiy ikki tilda o'qitilishi;
- Kelajakdagi kasbiy mehnat faoliyatining o'ziga xos shartlariga moslashtirilgan boshqaruvning o'zaro almashtiriladigan ko'nikmalarini shakllantirish;
- Boshqaruv ko'nikmalarini parallel ravishda egallash va mehmondo'stlik sohasida namunali bilim olish;
- Ta'lim jarayoniga integratsiyalashgan xorijiy stajirovkalardan foydalangan holda ish joyida kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirish;
- Kasbiy ta'lim modulini joriy etish, ya'ni ta'lim jarayonida o'quv dasturining turlaridan birini tanlagan yoki mutaxassisni ixtisoslashtirilgan tayyorlashning ko'p madaniyatli tabiati.

Fransiyaning transmilliy turizm va mehmonxona korporatsiyasi va boshqa bir qancha turizm tizimlari hamda mehmonxona tarmoqlarida o'ziga xos fransuz metodologiyasi joriy etilgan. Bu transmilliy korpotatsiya bazasida Yevropa va boshqa regionlarni o'z ichiga olgan 140 ta davlatlar vakilligining xalqaro guruhi tuzilgan. Unda xodimlar qadrlanadi, ularning tashabbusi rag'batlantiriladi va korporativ ruh mustahkamlanadi. Jamoada yaxshi ishlash qobiliyatiga katta e'tibor beriladi.

Guruh turli xil ijtimoiy va jismoniy qobiliyatlarga ega bo'lgan odamlar uchun keng ko'lamli kasblarni taklif qiladi. Tadbirkorlikni rivojlantirish guruhning ustuvor strategiyasi bo'lib, uni rivojlanayotgan mamlakatlarda biznesni rivojlantirish menejerlari, loyiha menejerlari, biznesni rivojlantirish bo'yicha direktorlar amalga oshiradilar. Ular o'zlarining korporativ tashkilotlariga ko'plab o'quv dasturlarini taklif qilishadi. Dasturlar mijozning istaklari va talablarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan.

Kasbiy ta'lim, shuningdek, yozgi kurslarda yoki bir yil davomida mijozning binolarida amalga oshiriladi. Dasturlarning o'ziga xosligi ularning "ikki diplomli"ligidadir. Kurs ishtirokchilari diplom, shuningdek, xalqaro mehmondo'stlikni boshqarish bo'yicha fan bakalavri (Fransiya maktablari va kollejlari assotsiatsiyasi tomonidan tan olingan) darajasini oladilar, bu esa dunyoning istalgan universitetida oliy ta'limni davom ettirish imkonini beradi.

Mehmonxonani boshqarishning fransuz usuli, shuningdek, universitetning Neuchatel shahrida joylashgan mehmonxona boshqaruvi maktabi tomonidan ham amalga oshiriladi. Maktab Fransiya, Shveysariya hamda xalqaro mehmonxona va turizm assotsiatsiyalari a'zosi. Uch kursni tugatgandan so'ng, uning talabalari Xalqaro mehmondo'stlik va turizm menejmenti bo'yicha bakalavr hamda mehmonxona boshqaruvi bo'yicha magistrlik diplomiga ega bo'ladilar. Bitiruvchilar yana bir yil (aspiranturada) o'qishlari mumkin, shundan so'ng ular "Mehmonxona faoliyati" mutaxassisligi bo'yicha diplom oladilar. Bakalavr darajasini olish uchun talabalar

Neuchatel maktabining diplom dasturini muvaffaqiyatli tamomlashlari kerak. Maktab tomonidan berilgan rasmiy universitet darajasi Yevropa Ittifoqiga a'zo barcha davlatlarda tan olinadi. Maktabda o'quv jarayoni juda qizg'in.

“Vatel-Paris” Vatel institutining mehmonxona sanoatidagi Parij, Lion, Nitssa va Bordo shaharlarida joylashgan to'rtta oliy ta'lim muassasasidan biri. Vatel instituti falsafasi: “Barcha nazariy bilimlar amaliyot bilan tasdiqlanadi”. Institut milliy va xalqaro mehmonxona guruhleri, mehmonxona va restoranlarning yakka tartibdagi egalari bilan ishbilarmonlik aloqalarini o'rnatgan, ular o'z navbatida o'quv jarayoniga sherik bo'lib, amaliyot o'tash uchun joylar ajratishadi.

Xalqaro boshqaruv akademiyasida dunyoning turli burchaklaridan kelgan talabalar tahsil olishadi. O'qitish ikki tilda olib boriladi: fransuz va ingliz tillarida. Bu Yevropadagi birinchi turizm va mehmondo'stlik ta'lim muassasasi bo'lib, Amerika mehmonxonalar va motellar assotsiatsiyasi instituti tomonidan sertifikatlangan. O'qitish 3 yil davomida amalga oshiriladi. O'qish davomida talabalar eng yaxshi mehmonxonalar: Hilton, Holiday Inn, Hyatt, Novotel, Marriot va boshqalarda amaliy mashg'ulotlar va amaliyot o'tashadi.

Fransiyada yaratilgan birinchi turistik ta'lim tizimi - **Parij mehmonxona boshqaruvi va turizm maktabidir**. Ushbu ta'lim muassasasi dunyoning 70 dan ortiq davlatidan talabalarni qabul qiladi. Maktab diplomlari Yevropa hamjamiyatining boshqa mamlakatlarida ham tan olinadi. Hamkor korxonalarining mavjudligi tufayli uning talabalari amaliyot o'tash va kasbiy tajriba orttirish imkoniyatiga ega.

Avstraliyaning Sidney Biznes va Turizm Akademiyasi professional ta'limni taklif qiluvchi ta'lim muassasasidir. Akademiya NSW Professional dasturlar kengashi tomonidan akkreditatsiyadan o'tgan. Akademiya biznes, turizm va mehmondo'stlikni boshqarish, axborot texnologiyalari va bolalarni parvarish qilish bo'yicha kurslarni taklif etadi. Biznes va menejment bo'yicha tegishli kursni o'rgangandan so'ng, bakalvr diplomi yoki undan yuqori darajali diplom olish mumkin. Barcha kurslar nazariya va amaliyot uyg'unligi asosida qurilgan. Talabalarga boshqaruv usullari, mehnatni tashkil etish, tegishli kompyuter dasturlari o'rgatiladi.

Inter-Continental mehmonxonasidagi **“Mehmonxona boshqaruvi” maktabi** Avstraliyadagi besh yulduzli mehmonxona negizida ochilgan yagona ta'lim muassasasidir. U xalqaro tarmoqqa tegishli. Bitiruvchilarning 95 foizi o'qishni tugatgandan so'ng ish topadi. Barcha talabalar o'qishning birinchi yilidayoq pullik amaliyotga ega. Ushbu mehmondo'stlik maktabi turli mutaxassisliklar bo'yicha kurslarni taklif qiladi. Bir yillik o'qishdan so'ng talabalarga uchta sohadan (mehmonlarni qabul qilish va joylashtirish, oziq-ovqat va ichimliklar tayyorlash, pazandachilik) biriga ishga joylashish imkonini beruvchi sertifikat beriladi.

AQShdagi Amerika Sayohat Agentliklari Jamiyati dunyodagi eng yirik sayyohlik assotsiatsiyasi hisoblanadi. Sayohatchilar va turizm industriyasining huquqlarini himoya qiladigan bu tashkilot **“Dunyo bo'ylab turizm faoliyatida halollik”** tamoyiliga amal qiladi. Bu jamiyat o'z a'zolarini ilg'or ta'lim texnologiyalari bilan ta'minlaydi va barcha mavjud axborot resurslari bilan ta'minlaydi; doimiy ravishda turizm sohasini tekshiradi va insofsiz operatorlar va boshqa xodimlarni aniqlaydi, halol raqobatni ta'minlash uchun kurashadi. U 1986 yilda tashkil etilgan va sayyohlik, kruiz va ichki turizm (turizm bilan bog'liq xizmatlarni sotish va tarqatish) sohasida mustaqil sayyohlik agentliklarining etakchi assotsiatsiyasi hisoblanadi. Hozirgi kunda jamiyat 1000 dan ortiq a'zolarga ega, tashkilotning barcha a'zolari rioya qilishlari kerak bo'lgan o'z axloq kodeksiga ega.

Kompaniya faoliyatining asosiy maqsadi – agentlarning kasbiy mahoratlarini va daromadlarini oshirish, iste'molchilarning talablarini aniqlash va qondirish asosida samarali takliflar, ta'lim va malaka oshirishni belgilab beradi. Sayyohlik agentliklari va turizm bilan bog'liq boshqa soha vakillarining halolligi va malakasiga tayanishga majbur qilishadi, shuning uchun jamiyatning barcha a'zolari turizmدا biznes qilishda halollik idealini targ'ib qilish tarzida olib borishlari va turizmning asosiy qoidalariga muvofiq harakat qilishlari shart.

Avtomatlashtirilgan ta'lim koalitsiyasi Amerika Sayohat Agentliklari Jamiyati tarkibida sayyohlik agentliklari sanoati uchun mutaxassislar tayyorlash ehtiyojlarini o'rganish uchun bir necha yillardan beri faoliyat yuritib kelmoqda.

Rossiya turizmi ham original mutaxassislarni tayyorlashda katta tajriba to'plagan. Bu erda turizm biznesi mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlashning keng tizimi shakllangan. Turizmning mohiyatini tushunish Rossiya Xalqaro Turizm Akademiyasi (RMAT) faoliyatining asosiga aylandi. U turizm masalalari bo'yicha davlatlararo ta'lim muassasasi sifatida Rossiya Federatsiyasi, MDHga a'zo davlatlar, Boltiqbo'yi mintaqasi va xorijdagi ayrim ta'lim muassasalari bilan tuzilgan shartnomalar va hamkorlik asosida xalqaro o'quv va ma'rifiy tadbirlarni tashkil etadi va o'tkazadi. Akademiyada turizm sohasi uchun mutaxassislar tayyorlash va ijtimoiy turizm sohasida band bo'lgan xodimlar – menejerlar, gidlar, gid-tarjimonlar, turistik etakchilarning kasbiy bilim darajasini oshirish ko'zda tutilgan. RMATda mutaxassislar tayyorlash turizm sohasida kadrlar tayyorlashning ko'p bosqichli tizimi konsepsiyasi asosida bir necha ta'lim darajalari dasturlari bo'yicha amalga oshiriladi.

Xulosa va takliflar.

Turizm zamonaviy jamiyatning ijobiy globallashuvining muhim omili bo'lib, madaniyatlar qarama-qarshiligini ularning muloqotiga aylantirishga, tabiiy va madaniy merosni saqlashga hissa qo'shadi, ijtimoiy bandlikning yangi yo'nalishlarini va boshqa sohalardan ko'ra ko'proq ijtimoiy hodisalarni yaratadi, xalqlar o'rtasida o'zaro tushunish va ishonchni ta'minlash salohiyatiga ega. Bu funktsiyani bajarishda esa turizm pedagogikasi xizmat qiladi. Turizm ta'limi umumiy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, xalqlar va jamiyatlar o'rtasida o'zaro tushunish va hurmatni rivojlantirishga ham yordam beradi.

Turizm pedagogikasi ham turistga nisbatan tarbiyaviy, ham turizm mutaxassisiga nisbatan tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan o'ziga xos ta'lim sanaladi. Bu ta'lim sohasida nazariyotchilar va amaliyotchilar afzalliklarni tanlashda qadriyat yo'nalishlari, turistning "tabiat – madaniyat – boshqa shaxs" tizimiga qulay va noqulay munosabatlari muammosiga ko'proq e'tibor qaratisi bilan ajralib turadi.

Turizm pedagogikasida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish mehnat bozori ehtiyojlarini malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik innovatsiyaning barcha tarkibiy qismlarini kapital funksiyalarini bajarishga qodir bo'lgan intellektual mahsulotga aylantirish vazifalari bilan bevosita bog'liqdir.

Biroq, turizm pedagogikasining asosiy funksiyalarini darhol natija bilan o'lchab bo'lmaydi, lekin aynan u butun xalqning ma'naviyati va ma'rifiy darajasini oshirish orqali mamlakat iqtisodiyotini yangi chegaralarga olib chiqishga qodir.

Yevropa mamlakatlarida turizm xodimlarini tayyorlash amaliyotini tahlil qilish ko'pchilik rivojlangan mamlakatlar oliy ta'limning ikkilik tizimini shakllantirganligi, bu erda universitet sektori bilan bir qatorda ko'plab ixtisoslashtirilgan muassasalar mavjud degan xulosaga kelishga imkon beradi. Unitar tizim (universitetlar) ham mavjud. Ingliz, fransuz, nemis turizm maktablari amaliyot bilan bog'liq chuqur professional va nutqiy treninglar bilan ta'minlangan. Yagona Yevropa modeli (ACCOR) bo'yicha tadqiqotlar katta ilmiy qiziqish uyg'otadi. Yevropa mamlakatlarida turizm sohasi uchun mutaxassislar tayyorlash bo'yicha o'quv dasturlari o'zgaruvchanligi bilan ham ajralib turadi. Bu tajribalarni mukammal, ijodiy o'zlashtirish O'zbekistonda turizm ta'limini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм. Учебник.- М.: КНОРУС, 2010г. - 458с. - /https://tourlib.net/books_tourism/aleks.htm.
2. Биржаков М. Б. Введение в туризм / М. Б. Биржаков. - М.; СПб. 2005. 320 с. - / <https://library.asue.am/open/5919.pdf>.

3. Брандесов, Р.Ф. Избранные труды [Текст] / Р.Ф. Брандесов; под науч. ред. Н.П. Терентьевой. – Челябинск: Изд-во Южно - Урал. Гос. гуман. - пед. ун-та, 2017. - 271с. - /<http://elib.cspu.ru/xmlui/bitstream/handle/БРАНДЕСОВ/123456789/2049>.
4. Герасименко В. Г. Туризмология как современное междисциплинарное направление исследования туризма. Известия Сочинского государственного университета. 2013. № 2(25). С.49-54. -/https://tourlib.net/statti_tourism/gerasimenko5.htm.
5. Гершунский Б. С. Философия образования XXI века. - М.: "Совершенство", 1998.
6. Долженко Г.П. Туризмология, туризмведение или туристика. - URL: <http://gennadiy-dolzhenko.ru>.
7. Долженко Г.П., Путрик Ю.С., Савенкова Л.Б. Наука о туризме: основания выбора номинации // География и туризм. 2010. Вып.9. С.3-11.
8. Долженко Г.П., Путрик Ю.С. Туризмведение - формирующаяся научная дисциплина о сфере туризма // Вопросы туризмведения. 2012. № 2. С.5-Долженко Г.П. Новая дисциплина в ЮФУ - «История и методология туризмведения // Вопросы туризмведения. 2012. №3. С.89-95.
9. Долженко Г. П. Туризмведение / Г. П. Долженко, О. В. Ивлиева; – Ростов-на-Дону: Южный федеральный университет, 2014. – Выпуск 1. – 168 с. – Режим доступа: по подписке. – URL: https://biblioclub.ru/index.php?page=book_red&id=445306&razdel=299 (дата обращения: 23.01.2024). – Библиогр. в кн. – ISBN 978-5-9275-1247-8.
10. Долженко Г. П. , Ивлиева О. В. Туризмведение: монография. Выпуск 1. Ростов-на-Дону: Южный федеральный университет, 2014. - 168 с. - ISBN: 978-5-9275-1247-8. - /https://biblioclub.ru/index.php?page=book_red&id=445306&razdel=299.
11. Дольская О. А., Голозубов А. В., Городыская О. Н. Человек в современном мире: на пути к новой парадигме образования. Монография. Харьков. НТУ «ХПИ». 2016. - 216с. - /<https://core.ac.uk/download/pdf/162467513.pdf>.
12. Ермоленко А. Коммуникативная философия: монография / А. Ермоленко. – М., 2003.
13. Зорин И. В. Теоретические основы профессионального туристского образования: монография / И. В. Зорин. - М.: Советский спорт, 2001. - 288с. - /<https://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-osnovy-formirovaniya-soderzhaniya-professionalnogo-turistskogo-obrazovaniya>.
14. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Туристский терминологический словарь. М.: Советский спорт, 1999. 462 с.
15. Игнатьева И. Ф. Наука о туризме в контексте развития туристского образования Key Directions and Characteristics of Research Organization in Contemporary World. - 159 - 166с. - /<https://bces-conference-books.org/onewebmedia/2015.2.159-166.Ignatyeva.pdf>.
16. Келлер П. Основы туристского образования и исследований туризма в современном обществе // Вестник РМАТ. 2011. № 2. С.4.
17. Кремень В. Г. Философия человека центризма в образовательной среде. /В. Г. Кремень. - 2-е изд. - М.: Общество «Знания» Украины, 2010.
18. Лукьянова Л.Г. Образование в туризме: учеб. - метод, пособие. / Л. Г. Лукьянова. – М., 2008.
19. Лукьянова Л.Г. Проблемология образования в системе стандартизации содержания обучения в туризме и гостеприимстве. Тезисы Международной научно-практической конференции. «Туристский, гостиничный и ресторанный бизнес: инновации и тренды». (г. Киев, 7 апреля 2016 г.) - К.: КНТЭУ, 2016. 362 с. С.329-331. - /<https://tourlib.net/search.htm>.
20. Лукьянова Л. Г. Феномен проблемы образования в туризме и гостеприимстве «Киевский университет туризма, экономики и права», г. Киев /Учёные записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. География. Геология. Том 2 (68). № 3. 2016 г. С. 101–101.
21. Любичева О. О. Туризмведение: поступление в профессию / О. О. Любичева, В. К. Бабарицкая. - К.: Изд. - полиграф, центр «Киевский университет», 2008.

22. Мищенко Я.В. Туризм как объект научного исследования // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-1.; - URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=17206> (дата обращения: 26.01.2023).
23. Образовательный туризм в России: учебное пособие для бакалавриата и магистратуры / Ю.С. Путрик, В.С. Новиков, С.Ю. Житенёв, А.П. Соловьёв, И.А. Дрогов, С.К. Губенко; под ред. С. Ю. Житенёва. - М.: Издательство Юрайт, 2018. - 198 с. - /<https://biblio-online.ru/book/obrazovatelnyu-turizm-v-rossii-420529>.
24. Олейник Я. Б. Теоретические основы туризмологии: учеб. пособ. / Я. Б. Олейник, А. В. Степаненко. – К.: Ника-Центр, 2005.
25. Основы туризма. /Под научной редакцией доктора юридических наук Е.Л. Писаревского Учебник. Москва. 2014. - 314с. /http://elib.fa.ru/ebook/basics_of_tourism.pdf/download/basics_of_tourism.pdf.
26. Пазенок В. С. Туризмлогия. Теоретический обзор / В. С. Пазенок. – М., Издательство: Альтерпрес 2012. - 276с. - /<https://profbook.com.ua/turizmologia.html>.
27. Пазенок В. С. Философия туризма. Туризмлогия: концептуальные основы теории туризма: науч. - учеб. изд. / В. С. Пазенок. КУТЭП, 2008. 378с.
28. Приезжева Е. М. Педагогические условия подготовки студентов к анимационной деятельности в процессе профессионального туристского образования: дис. канд. пед, наук: 13.00.08 /Э. М. Приезжева. - М.: РГБ, 2003.
29. Туризмология (теория туризма): учеб. - Метод, пособие, со спеца курса / В. С. Пазенок, В. К. Федорченко, О. А. Кручек, И. М. Минич. - К.: КУТЭП, 2010.
30. Устименко Л.М. История туризма / Л.М. Устименко, И. Ю. Афанасьев. – М., 2005. – 320с. - /https://tourlib.net/books_history/ustymenko.htm.
31. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: в 6 т. /К.Д. Ушинский, [сост. SF Егоров]. - М: Педагогика, 1988. - Т. 5. - /http://elib.gnpbu.ru/text/ushinskiy_sobranie-sochineniy_t6_1949/go,12;fs,1/
32. Федорченко В. К. Педагогика туризма: учеб, пособие. /В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М. И. Скрипник, Г. С. Цехмистрова. - К.: Слово, 2004. – 296с.
33. Федорченко В. К. Подготовка специалистов для сферы туризма: теоретические и методологические аспекты /В. К. Федорченко. - К. Высшая школа, 2002. - 399с.
34. Федорченко В.К. Теоретико-методологические основы туризмлогии как науки о туризме // Вопросы туризм ведения: федеральный образовательный и научно-практический журнал. 2013. № 4. С.14.
35. Федорченко В.К. Туризм логия как наука. Основные парадигмы теории туризма. Вестник РМАТ № 2(8). 2013. С.3-11. -/<https://cyberleninka.ru/article/n/turizmlogiya-kak-nauka-osnovnye-paradigmy-teorii-turizma/viewer>.
36. Философия туризма: учеб, пособие. / под ред. В. С. Пазенко, В. К. Федорченко. - М.: Кондор, 2004. 372с.
37. Философские очерки туризма: науч. - учеб. изд. / под ред. д-ра филос. наук, проф., чл.-корр. НАН Украины В. С. Пазенко. – К., 2005.
38. Фоменко Н. А. Педагогика высшей школы: методология, состояние стандартизация туристического образования / Н. А. Фоменко. - К.: Изд. дом «Слово», 2005.
39. Фоменко Н. А. Стандартизация туристского образования: теория, методика / Н. А. Фоменко. – М., 2011.
40. Зонал сиёсат: методология, хорижий тажриба ва қўллаш йўналишлари. Х.Р. Хамроев - Монография. Тошкент. “Фан” нашриёти. 2008й. 496б.